

ПРЕДРАГ ТЕРЗИЋ*

Институт за политичке студије
Београд

УДК 355.3:355.02(497.11)

Прегледни рад
Примљен: 20.08.2018
Одобрен: 11.09.2018
Страна: 43-54

ОДНОС ВОЈСКЕ ПРЕМА ПОЛИТИЧКОЈ МОДЕРНИЗАЦИЈИ У ДОБА ВЛАДАВИНЕ МИЛАНА И АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА

Сажетак: Самостална држава Србија настала је као производ устаничких борби и војних успеха. Док су први владари нововековне Србије били прво војници, а тек касније и политичари, неопходност развијања оружаних снага у Србији проузрокована је како основном функцијом коју војска има у сваком друштву, тако и специфичним околностима државе у настајању. У погледу односа војске и модернизације треба разликовати две ситуације. Прва се тиче модернизацијских процеса у оквиру војске и обухвата модерне системе командовања, обученост војника, подофицира и официра, модерно наоружање и техничко-технолошка средства. У Србији је овај процес највише дошао до изражаја у сукобљавању концепата народне и стајаће војске. С друге стране, војска као институција у модерно доба има своје уставне и законске надлежности, а свако излагање војске и њених старешина из уставних и законских оквира производи повреде принципа владавине права. У периоду између осамдесетих година XIX века и Првог светског рата, формиране су модерне војске балканских држава. Краљ Милан је схватио значај управљања војним снагама, а током трогодишњег командовања Активном војском, од 1897. до 1900. године, спровео је реформе које су значајно утицале на модернизацију српске војске. Извршена је реорганизација Војне академије, набављено боље наоружање, побољшан квалитет старешинског кадра. Краљ Милан је од официрског слоја настојао да направи друштвену елиту, одану династији. После одласка краља Милана с места команданта Активне војске, смањена су буџетска средства која су се издвајала за војску, а вршено је и удаљавање из активне војне службе свих људи за које се сматрало да су присталице краља Милана, односно да су противници венчања краља Александра Драгом.

Кључне речи: краљ Милан Обреновић, краљ Александар Обреновић, политичка модернизација, војска, активна војска

Уводна разматрања – специфичности војног апарата

„Извесно је да све што се тиче војне одбране земље и одржања њеног правног поретка спада у државне задатке.“ (Јовановић, 2011: 133). Основна

* predragterzic@yahoo.com

улога војних снага сваке земље је да штите државу од оружаних и неоружаних напада и других начина угрожавања суверености и територијалног интегритета преузетих од стране спољњег непријатеља, било да се ради о војним снагама других земаља или различитим облицима војног и другог организовања која могу имати недржавни, нижи од државног, државни или надржавни ниво. Поред своје основне, одбрамбене функције, војска има задатак и да чува уставни, односно правни поредак (Марковић Р, 2013: 351, Гаћиновић, 2013: 135-352).

Као чувари суверености, територијалног интегритета и уставног поретка, војне снаге припадају државном апарату, али се у неколико битних тачака разликују од свих других државних органа. Као прво, војска је нужно централизована државна организација. У периоду тежњи као остварењу децентрализације државних органа и њиховом прилагођавању и приближавању грађанима, војска је показала отвореност кроз одређене аспекте цивилно-војне сарадње, али је њена организација и даље остала строго централизована, а могућности и начин за доношење одређених одлука дефинисани су кроз тачан обухват надлежности за одређена формацијска места и јасне и прецизне процедуре одлучивања. Друго, иако су и други органи и институције у оквиру државне управе хијерархизовани, војна хијерархија је знатно чвршћа, а њену организацију одликује и строга, тзв. војничка дисциплина која се очекује од свих њених припадника. Треће, специфичност војне организације огледа се и у строгој и беспоговорној послушности свих лица која обављају нижехијерархизоване функције према оним особама које се налазе на вишим позицијама у ланцу комадовања (Марковић Р, 2013: 352).

Функционисање војне организације у модерним државама заснива се на начелу деполитизације. Док војска као државни орган има своје надлежности у оквиру система државних органа, неопходно је да војне снаге, обављајући послове из своје надлежности, очувају неутралност према свим облицима политичког одлучивања, укључујући политичке партије, покрете, као и сва друга удружења која имају политички карактер. Ако се војска као организација придржава начела политичке неутралности, ни професионалци који чине војну организацију не би требало да одступају од овог начела. По правилу, њима се забрањује активно политичко деловање, а у екстремним случајевима одузима им се чак и активно бирачко право (Марковић Р, 2013: 352-353).

У модерним државама војска је подређена цивилним органима власти. Основна функција цивилних органа власти је да доносе политичке одлуке на основу мандата који су добили од грађана, док је задатак војске, с друге стране, да обавља стручне послове у оквиру својих уставних и законских надлежности. У погледу практичне примене начела цивилне контроле војске, постоје три модела подређености војске цивилним органима. Док су у складу с првим моделом војне снаге подређене парламентарној контроли, према другом, функцију врховног команданта војске обавља шеф државе. Модел који је специфичан за Израел подразумева да контролу над војним снагама има председник владе (Марковић Р, 2013: 353).

Деполитизована и подређена цивилним органима, војска у модерним државама обавља читав низ сложених послова и функција. За обављање послова из надлежности војске и управљање све сложенијим војним и техничко-технолошким средствима неопходно је поседовање одређених знања и вештина која се стичу формалним војним школовањем. Према томе, правило је да војне старешине буду професионалци којима је рад у војсци професионално опредељење, као и да за свој рад од државе добијају новчану накнаду у виду плате, а после стицања законом и другим актима одређених услова, и пензију (Марковић Р, 2013: 352).

Настанак војне организације у модерној Србији

Самостална држава Србија настала је као производ устаничких борби и војних успеха. Први владари нововековне Србије били су прво војници, а тек касније и политичари. Док је Карађорђе остао упамћен више као војник, него као владар, кнез Милош је важна питања државе у настајању решавао пре државничком мудрошћу, него оружаним сукобима. Кнез Михаило је увео народну војску и општу војну обавезу. Готово сви српски владари у XIX веку учествовали су у ратовима или је макар у периодима њихове власти постојала ратна опасност, односно вршиле су се припреме за ратно стање.

Неопходност развијања оружаних снага у Србији проузрокована је како основном функцијом коју војска има у сваком друштву, тако и специфичним околностима државе у настајању. Тежња за територијалним проширењем и ослобођењем српског становништва које је живело под аустријском и турском влашћу, захтевала је и формирање добро наоружаних и модерно вођених војних јединица.

Димитрије Ђорђевић говори о четири периода развоја војски на Балкану. Први период је трајао од краја XVIII до тридесетих година следећег века. У том периоду после устанака настаје устаничка војска. У другом периоду, који је трајао од тридесетих до шездесетих година XIX века, формирана је стајаћа војска, а до краја осамдесетих година (трећи период) паралелно постоје народна и стајаћа војска. На крају, у периоду између осамдесетих година и Првог светског рата, формиране су модерне војске балканских држава (Ђорђевић, 1989: 56-57).

У овом тексту под друштвеном модернизацијом подразумевам процес корених друштвених промена који води од ниске ка високој писмености, од мале ка великој друштвеној диференцијацији, од великих група сродника ка ужој породици, од непосредне комуникације до комуникације путем медија, од мале ка већој дужини живота, од слабе до снажне мобилности, мале до велике политичке партиципације, затвореног до отвореног регрутовања политичких елита, од ниске ка високој продуктивности, од ужег до националног осећања припадности, општих до специјализованих друштвених улога, од хомогених локалних до хетерогених група, од аграрне и сировинске до индустријске и технолошке привреде (Марковић П, 1994: 12). С друге стране, политичку мо-

дернизацију одређујем као процес који обухвата више аспеката: успостављање владавине права, поделу власти, проширење бирачког права, увођење парламентаризма, остварење слободе штампе, збора и удруживања, успостављање ефикасног бирократског и репресивног апарата (Терзић, Перић Дилигенски, 2017: 417-430).

У погледу односа војске и модернизације треба разликовати две ситуације. Прва се тиче модернизацијских процеса у оквиру војске и обухвата модерне системе командовања, обученост војника, подофицира и официра, модерно наоружање и техничко-технолошка средства. У Србији је овај процес највише дошао до изражаја у сукобљавању концепата народне и стајаће војске. С друге стране, војска као институција у модерно доба има своје уставне и законске надлежности, а свако излагање војске и њених старешина из уставних и законских оквира производи повреду принципа владавине права.

Војска је представљала ослонац династије, њену потпору, али и средство за постизање државних и националних циљева српског народа. Радикалска борба за одржавање народног карактера војске подразумевала је сукоб с династијом око остварења подршке у војним снагама. У периоду који изучавам Србија је водила рат с Бугарском 1885, који је изгубила. У недостатку добре опремљености и уз лоше вођење војске, држава се није могла ни надати значајнијем војном успеху. О српско-бугарском рату 1885. године и начину мобилизације српске војске, учесник тог рата војвода Живојин Мишић пише: „За ова и оваква глупа наређења о мобилизацији наше војске, за овај рат, неумитна историја треба достојно да жигосе ондашње наше државне и војне управљаче. Петнаест наших немобилисаних бригада II позива, старих и прекаљених ратника, наоружаних берданкама, које су за оне прилике још увек биле веома употребљиве, остадоше и преко њихове воље код својих домова. Мобилизацијом и употребом ових бригада на бојним пољима за најкраће време био би победоносно завршен онај несрежно поведени рат. Последице ове наше лакоумности историчари ће оцртати као тамну страницу наше историје.“ (Мишић, 1969: 127).

За време намесништва малолетном Милану Обреновићу у војсци су се у великој мери осећале и политички поделе. Слично као код политичара, оне су биле присутне и међу официрима и војницима. Међутим, већа финансијска издвајања, почевши од 1896. године, и реформе које је спровео краљ Милан довеле су до успостављања нове војне организације, набавке бољег наоружања, побољшања квалитета старешинског кадра и мањег учешћа синова из богатих породица у официрском слоју (Јовановић, 1935: 312-318). Другим речима, војска с краја владавине Милановог сина Александра Обреновића била је знатно модернија у односу на војне јединице у периоду непосредно после Берлинског конгреса 1878. године.

Краљ Александар је током одрастања имао два човека која су се бринула о његовом образовању. Један је био лекар, Лазар Докић, а други официр, пуковник Јован Мишковић. Управо је Мишковић имао утицаја да се код младог краља развију позитивна осећања према војсци. Александар је тако у лето

1890. године у Нишу три недеље вежбао с војском, а неретко је као младић посећивао официрске забаве на којима је остајао и до поноћи (Рајић, 2011: 38-39). На тај начин долазило је до развијања присних односа владара и војске. Обреновићи су у војсци имали јаку потпору, а радикали су подршку налазили само код појединих нижерангираних официра. До промена долази тек после женидбе краља Александра.

О томе колико се управљање војском и спољним пословима по свом значају издвајало од деловања у свим другим ресорима показују и преговори Милана Обреновића и радикала током јануара 1894. године. Постављајући услове радикалима за наставак владања, Милан је изричито захтевао да сам краљ бира министра војног, а да влада у спољним пословима делује споразумевајући се с краљем (Јовановић, 1935: 1-2).

Командовање активном војском краља Милана Обреновића

Србија је током 1896. и 1897. године настојала да од Русије и Француске купи од 100.000 до 110.000 пушака, али како држава није имала довољно новца, а Русија и Француска нису желеле да целокупно оружје испоруче без потпуне исплате, ти покушаји нису реализовани (Рајић, 2011: 203-205). Схватајући значај војне снаге за реализацију српског националног питања, краљ Александар је у наредним годинама за војне потребе обезбеђивао значајна буџетска средства, а управљање војним јединицама желео је да одвоји од свакодневне политике, па је командовање Активном војском препустио свом оцу, Милану. „Краљ није био романтичар, нити се надао `Великој Србији`, његова жеља је била да ослободи Косовски вилајет, у којем су махом живели Срби, а да преко територије Македоније покуша да обезбеди излазак на море, јер би то значајно поправило лош стратешки положај Краљевине.“ (Рајић, 2011: 276).

Љубомир Каљевић истиче да је Милан Обреновић био „врло популаран у војсци, а нарочито у круговима виших официра. Ко је пажљиво пратио његову владавину кроз 20 година, морао је приметити, да краљ Милан никада није губио из вида интерес да војску обделава у смислу оданости, верности и готовости да му послужи кад год му устреба. Војне старешине одликовао је и награђивао сваком приликом. Они су били његови мезимци у свима политичким менама, па и у онима у којима су цивилни службеници кињени и гоњени. Чак и у тренуцима највећег раздражења и неурачунљивих поступака, краљ Милан је чувао војску и суревњиво заштићивао и награђивао њене старешине. То је он, благодарећи своје упливу, чинио и онда када је био на страни или гост краља Александра, а понајвише у последње време, као командант војске. У томе заузимању, било је често и фаворизма и неправди, али му то није сметало да у подесним приликама задобије и оне што су били запостављени, дајући им накнадно што су раније заслужили и то кавалерским начином.“ (Каљевић, 2006: 56).

Милан је схватио значај управљања војним снагама, а током трогодишњег командовања Активном војском, од 1897. до 1900. године, спровео је ре-

форме које су значајно утицале на модернизацију српске војске. Увећао је број батаљона, а новом организацијом војске пукови су бројали четири, а не два батаљона као до тада. Нова и бројнија организација, захтевала је и увећање официрског кадра. У том циљу краљ Милан је спровео реорганизацију Војне академије. Како би се повећао број будућих официра, спроведене су две мере. Док је на једној страни увећан број питомаца, с друге је дужина трајања школовања на Академији смањена с три на две године. У погледу социјалног порекла питомаца приметно је било повећање броја деце са села. Поред реорганизације војске и побољшања стрешинског кадра, за време командовања војском краља Милана изграђене су многе војне грађевине, а извршена је и набавка нових пушака, за то време модерних „репетирки“, као и топова. Међутим, одласком краља Милана из Србије дошло је до заустављања даље модернизације војске у Србији (Јовановић, 1935: 312-318).

У погледу наоружавања војске, напредак је начињен тек у месецима који су претходили Мајском преврату. Током 1903. године вршене су припреме српске државе и војске за почетак сукоба с Бугарском око Македоније. За те потребе у Француској је добијен зајам од 60 милиона франака, а Русија је Србији обезбедила муницију (Рајић, 2011: 380).

Краљ Милан је од официрског слоја настојао да направи друштвену елиту, која би била одана династији. За разлику од старијих, сви млађи официри били су систематски војнички школовани, а немали број њих одлазио је на дошколовање у иностранство. Побољшање економског статуса војних старешина постигнуто је и законски регулисаним високим имовинским цензусом који је, као и у другим европским земљама тог доба, био услов за женидбу младих официра. Из тог разлога официрске жене су потицале из виших и високих друштвених слојева. Биле су то кћерке председника влада, министара, окружних и средњих начелника, судија, адвоката, високих официра, а најчешће трговаца (Бјелајац, 1995: 25-27). Млади официри су тако женидбом добијали економску основу, али су, с друге стране, себи истовремено отварали и пут ка напредовању у социјалном статусу.

Један од тадашњих официра, а каснији војвода, Живојин Мишић, у својим *Успоменама* о односу официрског кора према активном командовању војском краља Милана пише: „Појава Активне команде са њеним устројством изазвала је велико интересовање у официрском кору. Знајући краља Милана као врло енергичног човека, већ првих дана сви команданти и други официри максимално су се старали о свим питањима, за што бољи рад и ред по командама и у извођењу што потпуније наставе. Настао је, дакле, сасвим нови дух и полет по свим војним надлештвима.“ (Мишић, 1969: 187). „Уопште у нашој војсци се осетио нов живот и такмичење у вежбању трупа. Нарочита пажња поклоњена је гађању у мету, тактичком вежбању здружених јединица и командантским путовањима итд.“ (Бјелајац, 1995: 189). Сабирајући позитивне промене настале за време Милановог командовања војском, Мишић закључује: „Две пуне године дејствовала је Активна команда. Њен утицај на опште командовање, образовање и васпитање војника били су заиста велики.“ (Мишић, 1969: 191).

За реформе које је краљ Милан спроводио у војсци неопходан је био снажан ауторитет, али су била потребна и значајна материјална средства. И једно и друго обезбеђено је самим постављењем Милана Обреновића за команданта војске. Снагом свог ауторитета Милан је, међутим, настојао не само да изврши модернизацију војних снага већ и да надлежности војних органа прошири и на послове цивилних власти. Слободан Јовановић примећује: „... биле су, тако рећи, две владе: једна на Теразијама, где су се налазили двор и главна министарства, - друга у београдском граду, где су се налазиле канцеларије Команде активне војске.“ (Јовановић, 1935: 391). Војска је тако добила и унутрашњополитичку функцију, која је излазила из оквира правних норми и улоге војске у оквиру државног апарата.

Сменом краља Милана на место команданта Активне војске, долази генерал Димитрије Цинцармарковић, а после тога следиле су и друге реформе у оквиру војске. Уредбом о употреби оружане војничке силе из августа 1901. године, војска је у изузетним случајевима могла да делује у земљи, и то на позив краља или министра унутрашњих послова и искључиво у ситуацијама када дође до немира, напада хајдука или временских непогода. Према Закону о устројству војске, усвојеном фебруара 1901. године краљ је проглашен за врховног заповедника војске, а уредба донета 1. септембра 1901. године увела је нову институцију у управљању војском, Виши војни савет. У састав Вишег војног савета ушли су војни министар и девет генерала и пуковника које је постављао краљ на период од три године. У оквиру реформи, 20. новембра 1902. године команда Активне војске је укинута и припојена генералштабу (Рајић, 2011: 426-428).

После одласка краља Милана с места команданта Активне војске, смањена су буџетска средства која су се издвајала за војску, а вршено је и удаљавање из активне војне службе свих људи за које се сматрало да су присталице краља Милана, односно да су противници венчања краља Александра Драгом. Управо се у војсци и налазио главни противник краљевом венчању, али су неприхватање краља Милана да се војском супротстави сину, Александрово захтевање да официри и војска поштују своју заклетву и удаљавање из војске противника краљевог избора Драге за краљицу, утицала да та противљења постану мање видљива. Уместо да се даља супротстављања Александровом избору краљице прекину, она су се и даље настављала. Разлика је била само у томе што су тајни договори заменили јавна и отворена супротстављања.

Ситуације у којима је војска била супростављена политичкој модернизацији

У супротстављањима процесима политичке модернизације за време владавине краљева Милана и Александра учествовала је и војска. Војска је била потпора династији Обреновића, њена заштита и помагач. Поштујући војну хијерархију и дисциплину, официри су поступали према команди претпостављених, а верност владоцу у неколико наврата односила је превагу над заштитом уставног поретка.

Наредбе власти о попису стоке, о одузимању оружја, покушаји да се утврди имовно стање становништва, а чак и да се спроведу мере за заштиту винове лозе од филоксере, изазивале су велика противљења народа. Под утицајем демагога и прича које су овим модернизацијским тежњама налазиле другу сврху, народ им се противио, али и снажно супротстављао. Сељачке масе су се противиле попису стоке у пограничним местима који је требало извршити у складу с ветеринарском конвенцијом потписаном с Аустро-Угарском, одбијале су да пријаве своје укупно имовно стање, а најснажније је било противљење одузимању оружја које се спроводило у складу са Законом о предаји оружја, а у вези са Законом о стајаћој војсци. Сви ти догађаји имају исто објашњење: „Ради се о негативном држању према власти, држави и владоцу, уколико је њихова политичка, односно управна делатност усмерена према модернизацији државних и друштвених структура.“ (Мидлих, 1991: 115).

Побуну против законите обавезе прикупљања оружја, а самим тим и против начела владавине права, започели су сељаци тимочког краја 1883. године. Иако је било још много појединачних и нешто мање колективних супротстављања владавини права, Тимочка буна је остала најмасовнији и најбрутталнији акт сукоба модерног принципа владавине права и супротних тежњи широких маса. Дакле, у том случају војска је, спровodeћи наредбе краља и супротстављајући се демонстрантима, само штитила уставни поредак. Краљеве наредбе и уставна и законска регулатива биле су у сагласју.

До размимоилажења војних активности с принципом владавине права долазило је у оним случајевима када су се у кршењу Устава и закона владалац, односно његови стараоци, користили војском. Повратак бившег краља Милана Обреновића у Србију фебруара 1891. године довео је до проблема. Навикнут на лагодан живот, краљ Милан је новац брзо и лако трошио. Рекло би се немилице. Оставши без средстава и са снажном мржњом према Наталији, Милан је настојао да сачини споразум с радикалском владом и тиме реши проблеме. Тако је резолуцијом од 30. марта 1891. године (11. априла по новом календару) Милану држава на име цивилне листе исплатила милион франака и помогла да добије зајам од још два милиона. Поред тога, влада се обавезала да онемогући краљици Наталији да у Србији живи до стицања Александровог пунолетства.

Краљица Наталија није желела да из Србије оде својевољно, па је из ње протерана уз јаке жандармеријске и војне снаге у ноћи између 18. и 19. маја 1891. године. У сукобима с народним масама, које су се окупиле испред Наталијиног стана и у суседним улицама, војска је употребила и оружје. Епилог је био неколико рањених војника и више рањених, али и мртвих демонстраната (Јовановић, 1934: 272-277).

Тадашњи председник владе Никола Пашић је, сасвим неосновано, позив војсци да реагује овако правдао: „Пошто је улична гомила покушала да стане на пут извршењу једнога потврђеног законодавног акта, и пошто је било опасности ће придоласком разних немирних елемената, којих у свакој престоници има неред узети тако велике размере, да ће бити угрожена лична безбедност и имовина мирних грађана, то је извршна власт, која мора одржавати ред, била принуђена позвати и војску у помоћ.“ (Живановић, 1924: 113.) За nerede наста-

ле приликом покушаја протеривања краљице Наталије радикалски *Одјек* оптужио је напредњаке: „Услед тако задржаног извршења познати напредњаци искипили су изван број демонстраната, који су се умешали у гомилу радозналост света, деце и шегрта. Тим су постигли вратити кола и искупити се пред Краљичин стан, бацајући се каменицама на жандарме.“ („Извршење одлуке Народног Представништва, односно Њ. В. Краљице Матере“, *Одјек*, бр. 101, 9. мај 1891).

Поред несумњиве штете по државни и углед краљевске породице, сматрам да је протеривање краљице Наталије значило кршење владавине права у макар три смисла. Прво, није се знало ко је и на основу чега наредио војсци да пуца. Министар војни Радован Милетић је одбио да изда наредбу. (Јовановић, 1934: 282). С друге стране, нови вршилац дужности министра војног Младен Јанковић постављен је око 10 увече, а покрет војске наређен је још око 5 поподне (Јовановић, 1934: 282). Друго, сама резолуција од 30. марта није била правно обавезујући акт. Истина, она је касније претворена у закон, али се то догодило накнадо, дан по протеривању краљице Наталије. Треће, јасно је да је протеривањем краљице Наталије поништено њено право не као краљице, већ као српске грађанке да живи у земљи чији је држављанин.¹

Војска је учествовала и у спровођењу првоаприлског држаног удара, али се није радило о бројним војним јединицама. Под командом краљевог првог ађутанта Илије Ђирића је било 30 гардиста пешадије, 15 гардиста коњаника, 30 подофицира Артиљеријске школе, 50 пешака дворске страже, 22 жандарма и 30 коњаника (Рајић, 2011: 79). Краљ Милан је водио рачуна да се у преврату не користи Краљева гарда, плашећи се да се од ње не створи преторијанска група (Јовановић, 1934: 361). „Код приређивача првог априла као да је постојала бојазан да се војска, учествујући у једном преврату, не зарази политиком.“ (Јовановић, 1934: 361).

Војска је, према томе, била само оруђе у рукама донисиоца одлука, а од одлуке владоца да ли ће војску, или њене јединице, употребити у складу или насупрот принципу владавине права зависила је и њена модернизацијска, односно антимодернизацијска улога у конкретном случају. Тек пред Мајски преврат 1903. године део официра-завереника, поред извршилачке, добија улогу и у политичком одлучивању. Тиме официрски кор, или макар његови одређени делови, прелази из инструменталне функције у позицију да решавају питања која су, без сваке сумње, превазилазила војне надлежности.

¹ Један од првака Радикалне странке и професор уставног права на Великој школи Милован Ђ. Миловановић заступао је став да протеривањем краљице Наталије није прекршен члан 14. Устава јер, према његовом тумачењу, чланови Краљевског дома нису српски грађани па се на њих стога не односе чланови Устава који гарантују права и слободе српских грађана. Према Миловановићевом мишљењу, права српских грађана разликовала су се од права чланова Краљевског дома. За разлику од српских грађана, чланови Краљевског дома нису могли да ступе у брак без краљевог допуштења, нису могли да буду друге вере осим православне, а нису могли ни да постану министри. (Видети: „Удаљавање краљице Наталије из Србије није противно Уставу“, *Одјек*, бр. 129, 16. јун 1891, бр. 130, 18. јун 1891, бр. 131, 19. јун 1891, бр. 132, 20. јун 1891, бр. 133, 21. јун 1891, бр. 135, 23. јун 1891, бр. 136, 26. јун 1891, бр. 137, 27. јун 1891.).

Поред радикалних кршења принципа владавине права, долазило је и до других антимодерних тенденција у војсци, али и у односу између цивилних и војних власти. Постављање искључиво официра на чело министарства војног одудара од модерног схватања цивилне контроле над војском, али се у том периоду радило о уобичајеној пракси и у другим земљама. Осим краља Милана, сви људи који су управљали војском били су активни официри, а официри су заузимали и значајне функције у оквиру извршне власти. Били су намесници, председници влада, министри, посланици у страним државама. Сава Грујић је био посланик у Атини, Петрограду и Цариграду, министар спољних послова и председник владе. На месту председника владе налазили су се и генерали Коста Протић и Димитрије Цинцармарковић, генерал Миливоје Блазнавац био је намесник Милану Обреновићу, а генерали Коста Протић и Јован Белимарковић намесници малолетном краљу Александру.

Закључна разматрања

Милан и Александар Обреновић представљали су незаобилазне субјекте остварења политичке модернизације, актере у одређивању смера, карактера и брзине промена различитих области процеса политичке модернизације Србије. Њихов однос према аспектима политичке модернизације произилазио је из личних и политичких уверења, али је одражавао и резултат различитих, али и разнородних унутрашњих и спољних утицаја. Формално-правне одредбе, а и политичка пракса која је одредила карактер њихове владавине у погледу владавине права и правне државе, парламентаризма, политичких права и слобода, зависили су и од односа с политичким партијама, као и од могућности прилагођавања тековина политичке модернизације социјалној средини тадашње Србије.

У остварењу процеса политичке модернизације незаобилазан фактор била је и војска. Схватајући значај војске као инструмента у спољној политици, као заштитника уставног поретка, али и као средства заплашивања или обрачуна с политичким неистомишљеницима, владари су посебну пажњу посвећивали избору министра војног. Као средство у рукама владара, војска је у више наврата излазила из уставних и законских надлежности, учествујући, притом, и у драстичним облицима кршења принципа владавине права. Промене војне организације и набавка савременог оружја у периоду када је командант Активне војске био краљ Милан, представљале су значајан модернизацијски искорак, али се не сме пренебрегнути чињеница да је група официра само три године после Милановог одласка из земље извршила брутално убиство краљевског пара у Мајском преврату. Према томе, модерно оружје није подразумевало и обавезујуће деловања официра у складу с принципима политичке модернизације.

Литература:

1. Bjelajac, Mile (1995): „Ženidbe oficira srpske i jugoslovenske vojske 1881-1941: planirano stvaranje elite“, *Godišnjak za društvenu istoriju*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, godina II, sveska 1.
2. Gaćinović, Radoslav (2013): *Ugrožavanje kapaciteta bezbednosti države*, Filip Višnjić, Beograd.
3. Đorđević, Dimitrije (1989): „Uloga vojnih krugova na Balkanu u devetnaestom veku“, u: *Ogledi iz novije balkanske istorije*, Srpska književna zadruga, Beograd.
4. Živanović, Živan (1924): *Politička istorija Srbije u drugoj polovini XIX veka, Knj.2, Od proglašenja nezavisnosti Srbije do abdikacije kralja Milana: 1878-1889*, Geca Kon, Beograd.
5. „Izvršenje odluke Narodnoga Predstavništva, odnosno Nj. V. Kraljice Matere“, *Odjek*, br. 101, 9. maj 1891.
6. Jovanović, Slobodan (1934): *Vlada Aleksandra Obrenovića, knjiga prva*, Geca Kon, Beograd.
7. Jovanović, Slobodan (1935): *Vlada Aleksandra Obrenovića, knjiga druga*, Geca Kon, Beograd.
8. Jovanović, Slobodan (2011): *O državi: osnovi jedne pravne teorije*, Pravni fakultet, Beograd.
9. Kaljević, Ljubomir (2006): *Moje uspomene*, Istorijski arhiv Užice, Užice.
10. Marković, Predrag J. (1994): „Teorija modernizacije i njena kritička primena na međuratnu Jugoslaviju i druge istočnoevropske zemlje“, *Godišnjak za društvenu istoriju*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, god. I, sv. 1.
11. Marković, Ratko (2013): *Ustavno pravo, osamnaesto izdanje*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd.
12. Midlih, Hans-Mihael (1991): „Patrijarhalni mentalitet kao smetnja državne i društvene modernizacije u Srbiji XIX veka“, *Istorijski časopis*, Istorijski institut, Beograd, knj. XXXVIII
13. Mišić, vojvoda Živojin (1969): *Moje uspomene*, Vojnoizdavački zavod, Beograd.
14. Rajić, Suzana (2011): *Aleksandar Obrenović: vladar na prelazu vekova: sukobljeni svetovi*, Srpska književna zadruga, Beograd.
15. Terzić, Predrag, Perić Diligenski, Tijana (2017): „Modernizacija: određenje pojma i pojavni oblici“, *Kultura polisa*, Novi Sad, god. XIV, br. 33.
16. „Udaljavanje kraljice Natalije iz Srbije nije protivno Ustavu“, *Odjek*, br. 129, 16. jun 1891, br. 130, 18. jun 1891, br. 131, 19. jun 1891, br. 132, 20. jun 1891, br. 133, 21. jun 1891, br. 135, 23. jun 1891, br. 136, 26. jun 1891, br. 137, 27. jun 1891.

THE ATTITUDE OF ARMY TOWARDS POLITICAL MODERNIZATION IN THE PERIOD OF MILAN AND ALEKSANDAR OBRENOVIC'S RULE

Summary: The independent state, Serbia, emerged as a product of rebellions and military successes. While the first rulers of modern-day Serbia were the above all soldiers, and only later politicians, the necessity of developing the armed forces in Serbia was caused by the basic function that the army has in every society as well as the specific circumstances

of the newly created state. Regarding the relationship between the army and modernization, we need to distinguish two situations. The first situation refers to the modernization process within the army, including modern communication systems, training of soldiers, non-commissioned officers and officers, modern weapons and technical and technological resources. In Serbia, this process has been most emphasized in the conflict between the concentrated national and the standing army. On the other hand, the army as an institution in modern times has its constitutional and legal powers, and any rise of the army and its elders from constitutional and legal frameworks becomes violation of the rule of law principle. In the period between the eighties of the 19th century and the First World War, the Balkan states modern armies were formed. King Milan understood the importance of managing the military, and during his three-year command of the Active Army, from 1897 to 1900, he carried out reforms that significantly influenced the modernization of the Serbian army. A reorganization of the Military Academy was carried out, better weapons were procured and the quality of senior staff was improved. King Milan sought to make social elite out of officers, loyal to the dynasty. After King Milan left the position of the Commander of the Active Army, budgetary funds allocated for the army were reduced, and all people who were believed to be supporters of King Milan, or who opposed the marriage between King Alexander and Draga, were removed from the active military service.

Key words: king Milan Obrenović, King Aleksandar Obrenović, political modernization, army, active army